

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

T.C.'nin 100. Yılı Özel Sa., Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey ss. 457-460.

Geliş Tarihi–Received Date: 15.08.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 03.10.2023

KİTAP İNCELEMESİ – BOOK REVIEW

ANNALES OKULU VE TÜRKİYE’DE TARİHYAZIMI*

 10.53718/gttad.1343239

 GÜLŞAH ŞAHİN**

Erdem Sönmez, “entelektüel dünya tarihi”, “beşeri bilimler tarihi”, “tarih yazımı ve tarih metodolojisi”nin yanı sıra “geç Osmanlı ve modern Türkiye’nin entelektüel tarihi ve siyasal hayatı”, “tarih yazımı ve tarihçileri” üzerine çalışmaktadır. Yazar, yüksek lisansını İstanbul Üniversitesi’nde siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında, doktorasını ise Bilkent Üniversitesi’nde tarih alanında tamamlamış, sonrasında ise İtalya’da Siena Üniversitesi ve İngiltere’de *School of Oriental and African Studies* gibi kurumlarda misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Sönmez halen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Bölümü’nde öğretim üyesi ve Harvard Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Merkezi’nde doktora sonrası araştırmacı olarak görev yapmaktadır.

Yazarın, “*Annales Okulu ve Türkiye’de Tarihyazımı*” adlı kitabının yanı sıra “*Ahmed Rıza: Bir Jön Türk Liderinin Siyasi-Entelektüel Portresi*” (2012) adlı bir başka eseri daha bulunmaktadır. Sönmez’in ayrıca “*Modern Intellectual History, British Journal of Middle Eastern Studies, Turkish Historical Review, Middle Eastern Studies, Kebikeç: Journal of Resource Research for Human Sciences, Praksis ve Toplumsal Tarih*” dergilerinde yayımlanmış İngilizce ve Türkçe makaleleri ve çeşitli kitap derlemeleri bulunmaktadır.

Erdem Sönmez, yüksek lisans tezi çerçevesinde (*Annales Okulu’nun Türkiye’deki Tarihyazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980’e*) kaleme aldığı eserini İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında savunduktan (2008) kısa bir süre sonra *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarihyazımı* başlığıyla kitaplaştırmıştır. Eserin ilk versiyonları tükendiği için yeniden basımı söz konusu olmuş ve 2022 yılının Ekim ayında Fol Yayınları patentliyle yeniden yayımlanmıştır. Çalışma, üniversitelerin tarih bölümleri başta olmak üzere çeşitli bölümlerin lisans ve lisansüstü düzeylerinde temel ders materyali olarak kullanılan önemli bir kaynaktır. Eser, yeni baskısında; önsöz (11-15), giriş (15-21), sonuç (230-234), kaynakça (235-249) ve dizin (250-256) haricinde dört bölümden oluşmaktadır.

Bölgümlere geçmeden önce giriş bölümünü incelemek önemli ve yerinde olacaktır. Genel itibarıyla eserlerin giriş kısımlarında klişe haline gelmiş bir yöntem uygulanır. Söz konusu bu yöntemde eserde ne anlatılmak istendiğinden, içerdiği bölümlerden ve kullanılan ana kaynaklardan yüzeysel olarak bahsedildikten sonra bölümlerin içeriğine geçilir. Bu alışlagelen metottan farklı olarak yazar, eserinin giriş kısmında metodolojik bir aktarım gerçekleştirerek, özellikle lisans ve lisansüstü düzeydeki öğrenciler için önemli bir yazım örneği oluşturmuştur.

* Erdem Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarihyazımı*, Fol Yayınları, Ankara 2022, s. 256. ISBN: 9786258411980.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta/TÜRKİYE, E-Posta: glsh1603@gmail.com, [ORCID ID: 0000-0001-9473-9209](https://orcid.org/0000-0001-9473-9209).

Yazar, giriş bölümünde eserin amacını ve bölümlerini aktarırken çalışmanın başlığına (Annales Okulu ve Türkiye’de Tarihyazımına Etkisi) sorular sorarak eserin birinci bölümünden başlamak yerine, tersine son bölümünden başlayarak etkinin ne olduğundan, etkinin yönünden ve etkinin nasıl oluştuğu kavramından yola çıkarak, yazım aşamasında kullandığı yöntemi sade ve açık bir üslup ile aktarmıştır. Böylelikle kendi argümanlarına yer yer cevap verirken, bazen de onları sorunsallaştırarak bırakmıştır.

Birinci bölüm; *Annales Okulundan Önce Tarihçilik ve Tarihyazımı* ana başlığı altında, 19. yüzyıl tarih anlayışını sorgulamaktadır. 19. yüzyıl tarih anlayışının temel karakteristiği *Ranke Devrimi*’dir. Tarih bilimi 19. yüzyılın başlarında profesyonel bir disiplin haline dönüşürken, kendisinden önceki tarih yazıcılığı kültüründen, dönemin etkili bilim anlayışı olan pozitivizmden, aynı zamanda da toplumsal ve siyasal olaylardan etkilenmiştir. Bu dönemde, tarih bir disiplin olma yolunda ilerlerken kendi çalışma alanını, metodunu ve araştırma araç-gereçlerini belirlemektedir. Tarih bir disiplin şeklinde modellenirken aynı zamanda da konu kapsamının ne olduğu belirlenmiş, bu disiplinin kapsamına girmeyen konular sebepleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Yöntem kurma modeli ve kurumsallaşma sürecinde geçmişteki tarih yazımı ile dönemin sosyal disiplinlere bakış açısı arasına mesafe girmiş ve bu mesafe giderek derinleşmiştir. Bu dönemde mevcut olan sosyal ve siyasal şartların tarih disiplini üzerindeki etkisinin dışında, tarih ve diğer sosyal disiplinler arasındaki mesafenin belirlenmesi sayesinde, bu disiplinin profesyonel olarak ele alınması sağlanmış, tarihin ana konusu olarak “siyasi tarih” alanı belirgin hâle gelmiştir. Tarihin bilim olma serüveni 19. yüzyılın ilk yıllarında başlamış ve bu yüzyılın sonlarına doğru, tarihçilikle ilgili temel varsayımlar, uygulanacak metod ve kapsayacağı konular evrensel bir norm olarak kabul edilmiştir. Tam da bu kabullenişin gerçekleştiği dönemde Rankeci tarih anlayışı sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır. Rankeci tarih anlayışında sorgulanan ve eleştirilen en önemli mesele, tarihin konusunun salt siyasi tarihten ibaret olmasıdır. Bu bağlamda siyasi tarihin yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel olayların da tarihin konu kapsamına dahil edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte sosyal bilimlerin çatısı altında bulunan bütün disiplinlerin birlikte hareket etmesinin gerekliliği savunulmuştur. Bu sorgulama, aynı zamanda 20. yüzyılın başlarında kurulacak Annales Okulu’nun da ayak seslerinin habercisidir. 20. Yüzyıl, bir önceki yüzyılın tarih tahayyülünün, dolayısıyla da tarihçiliğin ve tarih yazımının köklü biçimde değiştiği, dönüştüğü bir dönemdir. Bu yüzyılda siyasi tarihe verilen önem, yerini toplumsal, kültürel ve ekonomik olaylara bırakmış, böylelikle tarihyazımının kapsamı gittikçe genişlemiş ve derinleşmiştir. Yeni yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan yeni tarih anlayışı sorgulamasının temelleri ise Annales Okulu’nda atılmıştır. Annales tarihçilerinin 19. yüzyıl tarih metodunu sorgulamaları ve yeni bir anlayış geliştirmeleri *Rankeci Tarihciliği* “geleneksel” durumuna düşürmüştür. Böylece, tarih kültürü ekonomi gibi farklı alanlara girme imkânı bulmuştur. Bu bağlamda Avrupa’da, özellikle de Fransa’da yeni tarih arayışı birtakım kopuşları beraberinde getirmiştir. Yazarın bu bölümde aslında tam olarak yapmak istediği şey; derinlemesine bir Rankeci tarih algısını anlatmaktan ziyade, konuyu ana hatlarıyla aktarıp, okuyucuyu bizim de üzerinde fazlaca duracağımız ikinci, üçüncü ve dördüncü bölüme hazırlamaktır.

Kitabın ikinci bölümünde, 19. yüzyılda egemen olan Rankeci tarih anlayışına karşı 1929 yılında kurulan Annales Okulu kurucularının (Marc Bloch ve Lucien Febvre) ciddi bir muhalefet geliştirdiği ifade edilmektedir. Bu muhalif olma durumu, Rankeci tarih anlayışını derinlemesine sorgulatmıştır. Annales tarihçilerinin geliştirdiği tarih anlayışı ile tarihin öznesinin ve tarihçinin pozisyonu ne olduğu gibi soruların sorulması ve cevaplandırılması, bu yüzyılda tarihe olan bakış açısının önemli ölçüde değişmesine ve dönüşmesine neden olmuştur. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yoğun tartışmalara neden olan bu yeni tarih arayışı, Rankeci tarih anlayışının ve dolayısıyla da tarihin sosyal ve ekonomik konulara olan sırt çevirişinin değiştiği bir döneme girilmesini sağlamıştır. Bu değişim, aynı zamanda sosyal ve ekonomik konulara olan ilginin kapılarını aralamıştır. Bu eksikliğin tarih yazımında önemli bir boşluk yarattığını düşünen Annales tarihçileri ise tabuları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Annales Okulu’nun kurucuları ve daha sonrasında bu okula dahil olan tarihçiler, her ne kadar bu kurumu bir okul olarak nitelendirmeseler de yapılan çalışmalar sonucunda tarih disiplini geleneksel kalıplardan sıyrılarak, *hikayeci tarih* yazımının yerini daha sistematik ve analitik bir düşünce tarzının ön plana çıktığı, tarihi olayların başlangıcından sonuna kadar oluşturulan argümanların sürekliliğini ortaya koyacak şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden bir anlayış ortaya çıkmıştır. Ancak Annales Okulu’nun kurucularından son temsilcilerine kadar geçen süreçte, her bir bilim insanının düşünce ve pozisyon alış şeklinin benzerlik ve farklılıklar barındırmasından dolayı, yazar bu konuya oldukça temkinli yaklaşmıştır. Bu durumu göz önünde bulundurarak, ikinci bölümde asıl vurgulanmak istenen ve üçüncü bölüm için temel oluşturan noktaya gelinmektedir. Bu bölümde, 1980’e kadar Türkiye’deki tarih yazımını etkileyen Annales Okulu’nun kurucuları Lucien Febvre ve Marc Bloch ile birlikte, ikinci kuşak tarihçi ve Annales Okulu’nun lideri konumundaki Fernand Braudel’in tarihçilik anlayışının incelenmesi ve bu isimlerin 20. yüzyıl tarihçiliğine nasıl etki sağladığının sorgulanması amaçlanmıştır.

Annales tarihçilerinin genel özelliklerine bakıldığında, hemen hemen hepsinin kolektif düşünme ve çalışmayı ön plana çıkardığı görülecektir. Bu anlayışa göre, geleneksel tarih yazımının konusu olan siyasi yapıya odaklanmak yerine, insanın etkin olduğu tüm olaylara odaklanılmasının gerekliliği bir zaruret halini alır. 19. yüzyıldan farklı olarak, tarih araştırmalarının merkezine, devlet yerine toplumun en küçük birimi olan bireyin

yerleştirilmesinin ardından yeni tarih anlayışının beraberinde getirdiği doğal bir süreç olan diğer disiplinler ile etkileşim gerçekleşmiştir. Bu etkileşim sayesinde tarih disiplininin sosyolojiden antropolojiye kadar birçok sosyal bilim ile birlikte hareket ediyor oluşu sonucunda diğer sosyal bilimlerin yöntemlerinden faydalanma fırsatı oluşmuş ve tarihçiler ellerinde bulunan kaynaklara hangi soruların sorulması gerektiği hususunda önemli açılımlar sağlamıştır. Böylelikle, tarih yazımında sorun odaklı analitik düşünce harekete geçirilmiş, aynı zamanda 19. yüzyıl tarih anlayışının disiplinler arasına ördüğü kalın duvarlar yıkıma uğratılmıştır. Bu duvarların yıkılma süreci Lucien Febvre ve Marc Bloch ile başlasa da anlayış en sistematik halini Fernand Braudel döneminde kazanmıştır.

Üçüncü bölümün başlığı *Türkiye’de Çağdaş Tarihçiliğin Doğuşu*’dur. Avrupa’da 19. yüzyılda egemen olan tarih anlayışı Osmanlı Devleti’nde de benzer şekilde cereyan etmiştir. 20. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan Annales etkisinin Türkiye’de de modern tarihçiliğin ortaya çıkışını etkilediğini söylemek yanlış olmaz. 20. yüzyılda Türkiye’de modern tarihçiliğin yaygınlaşmasının en önemli sebeplerinden biri Osmanlı’dan miras kalan geleneksel tarih yazımı algısı ve 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan *milliyetçilik* akımının etkisidir. Osmanlı Devleti’nin son dönemine etki eden entelektüellere bakıldığında sıkı bir pozitivism hayranlığının olduğu görülür. Yazar, bu bölümde Osmanlı Devleti’nin henüz daha pozitivist tarih yazımı ile tanışmadan önceki klasik tarih yazımından ve 19. yüzyılda hızla değişen siyasi, sosyal ve ekonomik konjonktürden bahsetmektedir. Ona göre geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığının durağan bir hali vardır. Tarih, zamana ve mekâna ihtiyaç duyulmaksızın yalnızca dönemsel ihtiyaçları karşılamak üzere yazılır. Vakanüvisler yine devletin asli memuru konumundadır. Bu dönemde daha çok siyasi figürlerin hayatlarının, aynı zamanda askeri başarıların ve imparatorluğun ilerleyişinin kaleme alındığı bir kapsam mevzubahistir. 19. yüzyılda Avrupa’nın köklü değişimler yaşadığı süreçte Osmanlı Devleti bu duruma kayıtsız kalamamıştır. Her alanda olduğu gibi tarih yazıcılığında da Avrupa’ya ilgi duymaya başlayan Osmanlı Devleti, Rankeci tarih anlayışı ile karşılaşmıştır. Rankeci tarih anlayışı ile klasik Osmanlı vakanüvisliği arasında önemli ayrımlar mevcuttur. Rankeci tarih yazımında olaylar diyakronik bir sistem halinde yazılırken, vakanüslerin dili edebi izler taşır. Her iki yazımın keşiştiği nokta ise “büyük olayların”, “büyük adamların” tarihinin yazılmasıdır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti’nde bir değişim yaşandığından bahsetmekten ziyade, daha çok yapısal bir reform sürecinin yaşandığını söylemek daha doğru olacaktır. Rankeçiller gibi henüz kurumsallaşmaya yaşanmasa da ilk adımlarının atıldığı dönemdir.

Dördüncü bölümde, yazarın asıl niyeti ya da bir başka deyişle kitabın amacı ortaya çıkar. Bu bölümün ilk başlığı kitaba da adını verecek olan *Annales Okulu’nun Türkiye’deki Tarihyazımına Etkisi*’dir. Bu etkinin yöntem açısından çerçevesi çizildikten hemen sonra, etkinin başlangıcı ile yola çıkılır. Yazar burada Türk tarihçiliğinin önemli isimleri olan ve Annales Okulu’ndan izler taşıyan Fuat Köprülü, Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnciklik üzerinden analizini gerçekleştirir. Söz konusu bu etki, Fuat Köprülü ile başlar. Kısaca bahsetmek gerekirse; Fuat Köprülü, Türkiye’de modern tarihçiliğin ilk dönemlerinde bir öncü konumundadır. O, Annales kurucuları tarafından ortaya koyulan neden-sonuç ilişkisine bağlı temel ilkeleri, dönemin en büyük etki aracı olan milliyetçi ideolojiye rağmen özümsetmiştir. Ömer Lütfi Barkan’a geldiğinde ise artık etki zirveye ulaşmış ve modelleme süreci başlamıştır. Barkan’ın yapmaya çalıştığı şey, tam olarak Annales’in temel özelliklerine dayanarak Osmanlı tarih yazımının araçlarını belirlemek olmuştur. Halil İnciklik ise hem Barkan’ın izinden gitmiş hem de kendi tarihçiliğinde Annales Okulu’nun ikinci kuşak tarihçisi olan Fernand Braudel’in çizgisinde ilerlemiştir. Yazarın bu bölümde Fuat Köprülü, Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnciklik gibi tarihçilerin eserlerinin derinlemesine analizinden ziyade, tarihçilik pozisyonlarını ve bu pozisyonun temel ilkelerinin etkisinin ne olduğunu çözümlenmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak; Erdem Sönmez’in “Annales Okulu ve Türkiye’de Tarihyazımı” başlıklı eseri; 20. yüzyılda Avrupa’da Rankeci tarih anlayışına muhalefet olarak ortaya çıkan Annales Okulu’nun temel özelliklerinin çerçevesini çizerek, söz konusu okulun ve temsilcilerinin Türkiye’de modern tarihçiliği ve tarih yazımını nasıl etkilediğini analiz etmektedir. Türkiye’de modern tarihçiliğin doğuşundan 1980’e kadar geline süreçte, tarihçiliğin geçirdiği değişim ve dönüşümleri öncü isimler üzerinden analiz etmesinden ötürü önemli bir kaynaktır. Lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören öğrencilerin ve yeni nesil araştırmacıların metod geliştirme, model oluşturma hususunda faydalanabileceği en temel eserlerden biridir. Yazarın da dikkat çektiği üzere; bir toplumda tarih yazımının gelişimi bulunduğu coğrafyanın, ekonomik şartların ve ideolojik duruşun doğrudan etkisi altındadır. Buradan yola çıkılarak, bugün hâlâ Türk tarihyazımının kurumsallaşamamış olması ve gelenek oluşturamaması sorunu yeniden gündeme getirilmiştir.

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>